

Schlett István: Kisebbségnézőben. Beszélgetések és dokumentumok. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1993. 270.

A szerző a Társadalmi Szemle megbízásából öt szomszédos ország magyar, illetve a Magyarországon működő nem magyar kisebbségi szervezetek vezetőivel készített beszélgetések szövegeit az érintett országokban készült törvényjavaslatokkal, politikai állásfoglalásokkal kiegészítve adja közre ebben a kötetben. Az 1990 decembere és 1991 szeptembere között készült beszélgetések az 1989. évi fordulat belpolitikai következményeit, mindenekelőtt természetesen a kisebbségek önszerveződésének, politikai törekvéseinek aktuális helyzetét, dilemmáit rögzítették. Emellett-különösen az ungvári, adai és a budapesti kerekasztal-beszélgetéseken - a kisebbségek önkormányzati elképzelései, a kormányzati kisebbségpolitika törekvései és a különböző autonómiatervezetek, törvényjavaslatok jelentették a legtöbbet vitatott kérdéseket. Különösen érdekesek a magyarországi szlovákok, németek, szerbek, románok és cigányok képviselőivel folytatott beszélgetések a régóta vajúdo kisebbségi törvénnyel, annak előkészületeivel, lehetséges következményeivel foglalkozó szakaszai.

A kisebbségi körkép tapasztalatait összegezve Schlett István a feloldhatatlannak tűnő dilemmákat (a kisebbségi politizálás kormányzati, illetve ellenzéki szerepvállalásának mértékét, a kisebbségi pártok, mozgalmak ideológiai csapdahelyezeteit, a kisebbségi kérdés nemzetköziesítésének előnyeit és veszélyeit, a kollektív vagy egyéni kisebbségi jogok preferálását stb.) tartja a jelenlegi helyzet meghatározó sajátosságának, ami az alaphelyzet szükségyszerű megváltoztatását, „a megoldhatatlan problémák más viszonyrendszerbe állítását” teszi megkerülhetetlenné. A több mint százoldalnyi mellékletben a kárpátaljai és a vajdasági magyar autonómiatervezet szövegein kívül az RMDSZ, illetve az Együttélés Politikai Mozgalom állásfoglalásai, tervezetei, valamint a jugoszláv válság megoldására kidolgozott hágai dokumentum szövege olvasható. A dokumentum-összeállítást a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényjavaslat zárja.

Sz. L.

Gundula Fienbork-Brigitte Mihók-Stephan Müller: Die Roma-Hoffen auf ein Leben ohne Angst. Roma aus Osteuropa berichten. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg, 1992. 187.

Kelet-Közép-Európában becslések szerint ma körülbelül 5-6 millió között mozog a cigány etnikum létszáma. Ez a magas szám arra figyelmeztet, hogy a velük kapcsolatos kérdések nem hanyagolhatók el. Ez a nagyszámú népesség természetesen nem egy tömbben helyezkedik el, hanem megoszlik a térség országai között: Romániában körülbelül 2 millió, a volt Jugoszlávia területén 750 ezer és 1 millió között, Bulgáriában, Magyarországon és az egykori Csehszlovákia területén szintén 800-800 ezer fő, Lengyelországban 20 ezer, a volt Szovjetunió területén pedig mintegy 250 ezer a cigányság becsült lélekszáma.

A cigány népesség szociális, gazdasági helyzete országonként elég vegyes képet mutat, de a kérdés sehol sem megoldott. Ezt mutatja a cigányok Kelet-Európából való tömeges kiáramlása is. Sokan nemcsak a nyomor elől, jobb megélhetést remélve kelnek útra, hanem olyan félelmek elől is, amelyek messze túlmutatnak az előítéleten, és a faji megkülönböztetést, a fasizmus rémképét elevenítik föl. Az elsődleges cél, ahová a kivándorlók igyekeznek, Németország. Remélik, hogy itt egy jobb, előítélet-mentesebb életet és egzisztenciát teremthetnek.

Ezzel, a kelet-európai térségben oly időszerű kérdéssel foglalkozik a *Rororo Aktuell* című sorozat újabb kötete is. A riportok sorozatából felépülő könyvben maguk a cigányok vallanak sorsukról, reményeikről, vágyaikról a szerzőkkel folytatott beszélgetések során. A kötet szinte szociológiai rétegvizsgálat: a megszólalók különböző országokból és még különbözőbb társadalmi rétegekből valók. Van közöttük vajda, bábjátékos, üstfoltozó és szociológus Romániából, író (Osztoján Béla, aki egyben a phralipe cigányszervezet elnöke is), muzsikus (Rajkó-zenész s Lakatos Béla, a Ternyipe nevű cigány együttes vezetője) és mesemondó Magyarországról, a krakkói egyetem etnológusa Lengyelországból, pékségben, illetve géplakatosként dolgozó munkások a volt jugoszláv és csehszlovák területekről. Külön fejezetbe gyűjti a könyv a cigány nők beszámolóit, és szintén külön részt alkotnak azok a szociofolák, melyek fele Magyarország északi részén, a többi Romániában, Lengyelországban készült.

Több megnyilatkozót a németországi menekült-, illetve gyűjtőtáborokban szólaltattak meg a szerzők. A beszélgetésekből nehéz kisebbségi sorsok vetítődnek elénk, és (sajnos) az is kiderül, hogy nem kiragadott példákról, hanem tömeges jelenségekről van szó. A megszólalók egyéni boldogulásukat keresve megpróbálták kitörni ebből a „halmozottan hátrányos helyzetből”, de a siker elég bizonytalan. A tömegek számára egyébként sem ez a megoldás.

Pedig az elérni kívánt cél más („fehér”)ember számára természetes, emberi jog: félelem nélkül, biztonságban élni és dolgozni, emberhez méltóbb körülmények között.

Kocsis Gabriella

Ernst Wagner. Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Ein Überblick Wort und Welt Verlag, Thaur bei Innsbruck, 1990. 6. bővített és javított kiadás. 118.

A könyv rövid történelmi összefoglaló, mely akár az oktatásban is jól felhasználható: minden lényeges eseményt, adatot tartalmaz, fejezetei mégis rövidek, áttekinthetők; fotók, időrendi táblázatok szolgálják a jobb eligazodást.

A kötet Erdély földrajzi és etnikai szempontú ismertetésével, elő-, illetve korai történelmének főlvázolásával indul. A német hospesek betelepítésétől kezdve időrendi sorrendben taglalja a szerző az erdélyi szász történelmet.

Szászföld (vagy Királyföld) kiépítése, a közigazgatási egységgé válás főbb állomásai (Andreanum - 1224; Universitas Saxonum Transsylvaniae - 1468) után foglalkozik a szász közjogi intézmények létrejöttével, a reformáció előtti és utáni egyházi szervezettel, a maga korában egyedülálló erdélyi vallási türelemmel.

Külön érdeklődésre tarthat számot a könyvön belül a második világháború utáni időszak története: az elhurcolások a Szovjetunióba, kitelepítések, kisajátítások stb., majd a későbbiekben a kitelepülők évenként többszörösére növekvő száma, a családegyesítő tárgyalás (1978) stb. - hiszen ezek az események, folyamatok emberek tízezreinek az életét érintik közvetlenül. A szerző a román népszámlálásokra (és a kivándorlási „célországok” adataira) támaszkodva közöl riasztóan magas számokat. Megállapításai szerint 1950-től 1986-ig egyedül az NSZK-ba 195 000 személy vándorolt ki. Elsősorban fiatalok, ami még tovább rontja a Romániában maradók népesedési statisztikáját: a halálozások száma már régóta jóval meghaladja a születések számát.

Az 1989-es forradalom után várható volt ebben a folyamatban is valami (pozitív) változás. Ehelyett az 1989-es események utáni első reakció: 1990 elején az Erdélyben élő

német ajkúak kétharmada költözött át Németországba a lehető leggyorsabban, körülbelül minden tizedik személy gondol csak maradásra, és egy szűk réteg ingadozik, azaz kivár.

Ezt a helyzetet valószínűleg egy megfelelően átgondolt kisebbségi politika oldhatná fel, ami vonzóbbá tenné a „maradást”. Ernst Wagner könyve több szerepet is betölthet egyszerre: egyrészt „megajándékozza” mind a kitelepült, mind a Romániában maradt szászokat múltjuk teljesebb képével, ami fontos összetartó erő egy kisebbség megmaradásában. Másrészt - a kivándorlás tekintetében - a vizsgált tények, adatok segítségével megpróbálja cselekvésre készíteni az „erre hivatottakat”, akik a sokkoló hatású számok láttán talán több figyelmet fordítanak majd a problémára.

Kocsis Gabriella

Wolf Oschlies: Die Sorben - Slawisches Volk im Osten Deutschlands. Forum Deutsche Einheit. (=Perspektiven und Argumente 5.) Friedrich Ebert-Stiftung, Bonn-Bad Godesberg 1991. 80.

„Ez a kis könyv mindent felülmúl, amit nem szorbok a mai napig rólunk írtak”(2). A fenti mondat a *Serbske Nowiny* című szorb napilap 1991. április 13-i számában jelent meg és Wolf Oschlies: *A szorbok - egy szláv nép Kelet-Németországban* című könyvére vonatkozott. Az új kiadás jelentősen átdolgozott, nem utolsósorban a készségesen együttműködő magángyűjteményeknek köszönhetően.

A szorbok (más néven: vendek) Németország keleti részén (az egykori NDK területén), a Spree felső folyásánál, Lausitz környékén élnek, nagyjából a Lübben (Lubin) - Guben (Gubin) - Kamenz (Kamjenc) - Bautzen (Bydiin) - Niesky (Nisha) városok által határolt területen. Számuk nem éri el a százezret. A nyugati szláv nyelvcsaládhoz tartozó nyelvet beszélik. Az Elba-völgyében letelepedett szláv törzsek leszármazottai. Eredeti lakóhelyükről a terjeszkedő germán törzsek kiszorították őket, sokakat beolvasztottak. A könyv feldolgozza a szorb történelmet Prokopiustól a jelenkorig. A két világháború közötti, illetve az azt követő történelmi szakaszra nagyobb súlyt fektet. Részletesen taglalja a mindkét világháború után felmerülő kérdést: csatlakozzanak-e a szorbok valamely szomszédos szláv államhoz. A könyv elemzi Prága, Varsó és Berlin magatartását is a „versenyben”.

A szocialista fordulat utáni, NDK-beli kisebbségi létet jól jellemzi néhány, a könyvből kiragadott fejezetcím: *Együttélés apartheiddal: avagy szorbok az NDK-ban (49)*, *Lét vagy nem lét: 1956-1965 (58)*, *A megfigyelés évei: 1965-1980 (61)*.

A német újraegyesítés talán a szorbok gondjaira is próbál majd megoldást keresni, hiszen például az NDK-beli bányászat a környékbeli barnaszén-medencék feltárásával szinte ökológiai katasztrófát okozott. A külszíni fejtés terjeszkedésével egész települések kényszerültek helyük „elhagyására”. Az átköltözésbe a szorboknak nem sok beleszólásuk volt.

A szorbok maguk is megpróbálnak helyzetükön javítani: mindenekelőtt a tárgyalásoktól, a német-szorb párbeszédtől várnak eredményt, de segíthet talán az összefogás a többi németországi kisebbséggel (például a dánok, frízek) és a szomszédos szláv államokkal való szorosabb kapcsolat is. A könyv szerzője mindenesetre szintén bizakodó.

Kocsis Gabriella

Vígh Károly: A szlovákiai magyarság sorsa. Budapest, Bereményi Kiadó 1992.181.

Számtalan résztanulmány, szakmai előadás, a témával összefüggésbe hozható aktív közéleti munka után Vígh Károly a szlovákiai magyarsággal foglalkozó összefoglaló jellegű mű megírására is vállalkozott.

A könyv születésének különös aktualitást ad a föderatív Csehszlovák köztársaság - valószínűsíthetően - végléggé vált kettészakadása, azaz a szlovákiai magyarság története szempontjából egy 74 évig tartó korszak lezárása.

A szerző a zsebkönyvnyi terjedelmű kötetben a már meglévő forrásokra támaszkodva látott neki a szlovákiai magyarság sorsának bemutatásának.

A történelem - különösen, ha egy népcsoport történetéről van szó - mindig magában hordozza az illető népcsoport megélt sorsát. A megélt sors viszont nem szükségképpen egyenlő a történelemmel. Vígh Károly nyilván ezért választotta könyvének címében is jelezve - céljául a szlovákiai magyarság sorsának nyomon követését. Ezzel kettős eredményt könyvelhet el a magáénak: egyrészt egy hiánypótló művel gyarapította a szlovákiai magyarsággal foglalkozó szakirodalmat, másrészt felhívta a figyelmet egy lezárt korszak elemzését feladatul kitűző monografikus történeti feldolgozás szükségességére.

A könyvben szükségszerűen együtthalad a magyarság történelmét bemutató szál a tágabb környezet, jelen esetben a Csehszlovák Köztársaság történetének áttekintésével. A szerző, helyesen, ott ahol ennek szükségét látja, bővebben is kitér a szűkebb és a tágabb történeti összefüggések ismertetésére, sok esetben az olvasóra bízva a konzekvenciák levonását. Ebbe az összefüggésrendszerbe épülnek be a szlovákiai magyarság létének legfontosabb szférái, úgymint politikai helyzete, gazdasági viszonyai, kulturális élete, iskolaügye, színházi és sportélete, illetve a magyar kisebbség történetének számos sorsfordító eseménye, tragédiája. A történeti események illusztrálásaként megtalálhatjuk a könyvben a vizsgált nemzeti közösség legfontosabb számbeli adatsorait is.

Vígh Károly könyve kétségkívül jó szolgálatot jelent azok számára - s vajon hányan vannak ilyenek? -, akik a sok hányattatást megélt szlovákiai magyarság sorsáról csupán töredékes ismeretekkel rendelkeztek eddig, s még ettől is nagyobb hasznot jelent azon fiatal generációk számára, kik magyarként Csehországban avagy Szlovákiában élve a könyvet - magas ára ellenére is - olvasva első ízben találkozhatnak saját népcsoportjuk történetének ilyen szisztematikus összefoglalásával. Csak reménykedni tudunk, hogy ők, elődeik történetét megismerve képesek lesznek elkerülni azokat a tragikus fordulatokat, melyekből oly bőségesen kijutott szüleiknek és nagyszüleiknek e szomorú évszázadban.

Molnár Imre

Domonkos László: Magyarok a Délvidéken . Budapest, Zrínyi Kiadó 1992. 245.

Személyes emlékek, szociografikus megfigyelések, történeti exkurziók, jól tájékozott irodalmi, politikai beszámolók, vajdasági, horvátországi folyóiratokból, könyvekből, publikálatlan dokumentumokból nagy szorgalommal összegyűjtött tényleírások váltogatják egymást a vállaltan szubjektív hangvételű könyvben. A történeti Magyarországból az 1918 végén Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került Mura-vidék, Dél-Baranya, valamint a ma Vajdaságnak nevezett bácskai, bánági és szerémségi vidékek rövid ismertetése után a szerző

előbb az 1918-1921 közötti impérium- és területváltozásokkal foglalkozik, majd pedig a két világháború közötti kisebbségi magyar viszonyokról ad kiegyensúlyozott képet.

A második világháború éveinek délvidéki eseményei, sorsfordulói közül a szerző az 1942. január 21-23-ai „hideg napok”-at, illetve az 1944. október 15. és december 1. közötti szerb megtorlásokat helyezi középpontba. A párizsi békeszerződés értelmében ismét Jugoszláviához került délvidéki magyarság legújabb kori történelmét a kétszínű titoista nemzetiségi politika iskola- és művelődéspolitikai intézkedésein keresztül, illetve a kisebbségi magyar irodalom és sajtó hátszínjében dülő szemléleti viták bemutatásával igyekszik érzékeltetni. A „jugó-kommunizmus” sajátosságainak felvillantása, a külföldiek, így a magyarországi olvasók előtt is rejtve maradt nemzetiségpolitikai összefüggések indulatos feltárása a jugoszláv válság háborús végkifejlete felől nézve tűnik igazán fontosnak. Az 1992 márciusában befejezett kézirat végén a szerző a háború közeli befejeződésében reménykedett. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejöttét, higgadt politikálását a szerző a délvidéki magyarság megmaradásának fontos garanciájaként mutatja be. Domonkos Béla könyve - Hornyik Miklós kifejezését használva sarkos mondataival együtt hasznos útmutató lehet a délvidéki kisebbségi viszonyok iránt érdeklődők számára.

Kiss Katalin

Éger György: A burgenlandi magyarság rövid története. Budapest, Anonymus Kiadó 1991. 156. Uő.: Ausztriai kisebbségek helyzete a második világháború után. Budapest, Vita Kiadó 1991. 21. és 14. old. Dokumentum-melléklet

A legkisebb közép-európai magyar kisebbség történetét a szerző a trianoni békeszerződés nyomán Ausztriához került 327 település nemzetiségi összetételének bemutatásával, a korábban Moson, Sopron és Vas megyékhez tartozó vidék magyarságának településszerkezeti ismertetésével, az egyre fogyó kisebbség s demográfiai fejlődésének, társadalmi, gazdasági rétegződöttségének vázlatával nyitja. Szociológiai vizsgálatok eredményeire támaszkodva a burgenlandi magyarság asszimilációjának okai közt a társadalmi mobilitást, a hagyományos paraszti közösségek fellazulását, az elvándorlást említi. A kisebbség jogi és politikai helyzetét vizsgáló második fejezet Burgenland osztrák közigazgatási besorolásával, az ausztriai kisebbségi jogok két világháború közötti, illetve második világháború utáni fejlődésével, valamint az 1968-ban alakult Burgenlandi Magyar Kultúregyesület helyzetével foglalkozik. Az oktatás és egyéb kulturális intézetek helyzetét, fejlődését áttekintő harmadik, illetve a kisebbség egyházi viszonyait felvillantó negyedik fejezet után a szerző a burgenlandi magyarság fennmaradásának kulcskérdését a következő három tényezőben jelöli meg: „az anyanyelvi oktatás lehetőségeinek bővítése és a magyar öntudat fejlesztése, a magyarság vállalása” (105).

A könyv mellékletében táblázatok (köztük a burgenlandi magyarok 1981. évi községsoros adatai), valamint a tartomány településeinek német-magyar és magyar-német helységnevszótára található.

Éger Györgynek egy másik, az ausztriai kisebbségek második világháború utáni helyzetéről készült tanulmánya a Vita Kiadó jóvoltából önálló füzetként jelent meg. Ebben a szerző az ausztriai kisebbségek 1981. évi népszámlálási adatait, valamint az osztrák

államszerződés (1955), a tanulmány mellékletében teljes terjedelmében közölt 1976. évi népcsoport-törvény (1976) és az 1986. évi kisebbségi alapokmány alapján az ausztriai kisebbségek jogi helyzetét ismerteti.

Szarka László

Soňa Gabzdilová: Školy s mad'arským vyučovacím jazykom na Slovensku po drubej svetovej vojne (Magyar tanítási nyelvű iskolák Szlovákiában a második világháború után), Košice 1991. 53.

A bevezető fejezetben a szerző a legjellemzőbb tények és adatok segítségével felvázolja a magyar iskolaügy helyzetét az első Csehszlovák Köztársaság éveiben, majd a második világháborút követő jogfosztottság időszakának szentel néhány - érzésünk szerint túlságosan szűkszavú - bekezdést, hogy aztán annál alaposabban ismertesse a szlovákiai magyar iskolák újjászületésének legkevésbé sem idillikus történetét. Megállapításait az objektivitás és a kritikus szemlélet jellemzi, példamutató nyíltsággal szól azokról az alapvető hibákról és súlyos fogyatékoságokról, amelyek 1948 és 1968 között lehetetlenné tették a megfelelő magyar iskolahálózat kiépítését, s végső soron a magyar nemzeti kisebbség helyzetének megnyugtató rendezését, hangsúlyozva a kisebbségi kérdés értelmezésének végletes leegyszerűsítését, a marxista-leninista ideológia „mindenhatóságának” hitéből fakadó illúziókat, a szakképzett tanárok, a tankönyvek és a taneszközök hiányából következő gondokat. Ugyanakkor leszögezi, hogy a fentebb említett időszakban mégis „kialakították a magyar tannyelvű óvodák, általános és középiskolák alaphálózatát”.

A kötet második fejezetében Gabzdilová a jelenlegi állapotokat veszi szemügyre, a magyar tannyelvű iskolák 1970 és 1990 közötti fejlődését, helyzetük alakulását dokumentálja. Az általa bemutatott táblázatokból kiderül, hány szlovák gyermek járt magyar óvodába, s hány magyart találunk szlovák óvodában például Dunaszerdahelyen vagy Galántán, az általános iskolák magyar nemzetiségű tanulóit milyen arányban voltak jelen az anyanyelvükön oktató iskolákban, milyen a helyzet a szakközépiskolákban, a gimnáziumokban, milyen arányban találhatóak a magyar nemzetiségű hallgatók a főiskolákon és az egyetemeken.

Figyelemre méltó megállapítások olvashatók azzal a messzemenően negatív következményekkel járó jelenséggel kapcsolatban, amelyről minden panaszos szónál többet mond el a szlovák óvodába járó magyar gyermekek hihetetlenül nagy számát bizonyító kutatás. Néhány sorral alább a szerző kénytelen leszögezni, hogy számos helyen - többek között Pozsonyban, Kassán, Losoncon - „a magyar iskolákban található gyerekek száma lényegesen elmarad a lakosság nemzetiségi arányszámától”. Az okokról szólva fölöttebb megszívlelendő figyelmeztetéssel is szolgál: a magyar tannyelvű iskolák kérdésköre nem egyszerűsíthető le pusztán nyelvi kérdésre.

Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy esetenként máshova helyeztük volna a hangsúlyokat, s nem minden következtetéssel érthetünk maradéktalanul egyet, ez azonban mit sem változtat a véleményünkön: ennek az elfogulatlan, a „kényes” kérdésekkel is őszintén szembenéző, s nem utolsósorban pedig rendkívül adatgazdag, a bonyolult kérdéskörben való tájékozódást kiválóan segítő munkának a magyarországi olvasókhöz is el kell jutnia.

G. Kovács László

Nationalities Paper. The Gypsies in Eastern Europe, Volume XIX./number 3. 1991. ősz

Bár írásunkban Jan Kalvoda tanulmányának néhány fontosabb gondolatát és megállapítását szeretnénk felvillantani, a kiváló szaklap tematikus számából legalább még néhány nevet és témát meg kell említenünk. Ian Hancock a roma nacionalizmus kelet-európai gyökereit kutatja; David Crowe azt vizsgálja, hogyan alakult a cigányság sorsa a Kádár-korszakban; William D. McCagg összehasonlító igényű tanulmánya a „szocialista” Magyarország és Csehszlovákia úgynevezett cigánypolitikáját veszi szemügyre; Alaina Lemon a Szovjetunióban élő - vagy inkább élt - cigányokról ír, s olvasható a kötetben egy fölöttébb hasznos kronológia is a Németországban és a környező országokban található cigány kisebbségek történetéről.

Jan Kalvoda a történelmi háttér felvázolását tekinti kiindulópontnak. Számunkra korántsem lényegtelen az a megállapítása, hogy Csehországban hosszú időn keresztül rosszabb volt a cigányság helyzete, mint a történelmi Magyarországon, s életükben a masaryki demokrácia sem hozott lényeges változást, noha 1921-től önálló nemzetiségnek tekintették őket. A náci uralom éveiben a csehszlovákiai cigányok is súlyos veszteségeket szenvedtek, elsősorban a Cseh-Morva Protektorátus területén maradtakat tizedelte meg a népiirtó faji politika. Az 1948-ban megszületett „szocialista” Csehszlovákiában nyílt üldöztetésről természetesen szó sem lehetett, de a nomád életmódot büntető 1958-as törvény, a különböző asszimilációs kísérletek azt bizonyítják, hogy a helyzet a legkevésbé sem volt idillikus, megnyugtató. A makacsul tovább élő múlt, az átgondolatlan s meglehetősen voluntarista módon végrehajtott „szocializálási” kísérletek megannyi kudarca persze nem csak Csehszlovákiára volt jellemző.

A problémák megoldásának útja-hosszú távon-a cigány lakosság kulturális felemelkedése, az iskolázottság szintjének radikális megváltoztatása, csakhogy a jó szándékok, a jámbor óhajok e téren is legtöbbször hajótörést szenvedtek a rendkívül kedvezőtlen szociális viszonyok buktatóin. Igaz, a cigány lakosság foglalkoztatottsága folyamatosan nőtt, de legtöbbször csak a társadalom többsége által megvetett, szakképesítést nem igénylő, sok esetben alkalmi munkáról volt szó, s ez a helyzet az olyannyira áhított felemelkedésnek legfeljebb csak akadálya lehetett. A rossz helyzetet csak súlyosbították a cigány gyerekek iskoláztatásával kapcsolatos közismert problémák. Nem érdektelen megjegyezni, hogy bár a csehszlovákiai cigány lakosság túlnyomó többsége (75%) az 1980-as népszámlálás alkalmával szlováknak vallotta magát (15% a magyart, 10% a csehet jelölte meg nemzetiségként, ugyanis a cigányság etnikai különállását az egypártrendszer éveiben hivatalosan nem ismerték el), számos esetben csak hiányosan vagy alig ismerték „hivatalos” nyelvüket, ami - többek között - azzal a káros következménnyel járt, hogy a gyerekek úgynevezett kiegészítő iskolába kerültek, ahonnan semmiféle út sem vezetett a továbbtanulás, a társadalmi felemelkedés irányába.

A cigányság önszerveződésére az 1968-as prágai tavasz adott figyelemre méltó lehetőséget, de a szovjet inváziót követő husáki konszolidáció éveiben a rendszer ismét visszatért az eladdig is zsákutcának bizonyult asszimilációs politikához.

A kilátások 1991-ben, a „bársonyos forradalom” utáni, egyébként igencsak zűrzavaros időszakban sem voltak biztatóak: Kalvoda megállapítása szerint nem várható a cigány értelmiség gyors gyarapodása, a többség számára továbbra sem az asszimiláció jelenti majd a kiutat. A megoldást nyilvánvalóan csak az önszerveződés, az autonóm törekvések érvényre jutása, az eredeti cigány kultúra fejlesztése jelentheti, de a jelenlegi helyzet ismeretében óvakodnunk kell mindennemű illúziótól.

Střední Evropa, 1992/24. szám

A színvonalas prágai cseh folyóirat legújabb számából Rudolf Kučera *Kommentár* című írását emeljük ki.

A cikk ihletője az a változás, amely az 1989-es „bársonyos forradalom” után Csehszlovákiában végbement, s amely már az írás születésének időpontjában 1992 júniusában - a sok vizszontagságot túlélt államalakulat felbomlása felé mutatott. A szerző, meglepő módon, a szlovák szeparatizmus gyengülését, „megszelídülését” s a közös állam fennmaradását „jósolgatja”, ám az illúzióknak bizonyult téves prognózis nem csökkenti írásának értékét. A szerző „a posztkommunizmus közép-európai trójai lovának” nevezi Szlovákiát, de a föderatív állam elkötelezett híveként bízik valamiféle közös keretek kialakításában. Ez a rövid távon alighanem megalapozatlannak bizonyuló optimizmus sem akadályozza meg azonban abban, hogy számba vegye a cseh állam újjászületésének lehetőségeit és következményeit.

Eszmefuttatásának kiindulópontja az a megállapítás, mely szerint a tradicionálisan értelmezett nemzeti állam elvesztette létjogosultságát, s ha újfent sor kerülne a cseh állam létrejöttére, feltétlenül szükség lesz olyan ellenőrző mechanizmusok kiépítésére, amelyek megakadályozzák a nacionalista és nemzetállami tendenciák érvényesülését. Miután leszögezi, hogy Csehországban jelenleg a polgári elv, Szlovákiában pedig a nemzeti princípium dominál, annak a meggyőződésének is hangot ad, hogy a két alapelv a föderalizmus és a regionalizmus révén összebékíthető, integrálható egy magasabb egységben, hiszen „egyedül a föderalizmusé a jövő”.

Kučerától távol áll a köldöknéző önelégültség, korántsem csak a szlovák nacionalizmust kárhóztatja - a cseh nemzetállam eszméjét is elfogadhatatlannak tartja. Az antidemokratikusnak és reakciónak ítélt szlovákiai fejlődés láttán azonban kénytelen beismerni, hogy ha a posztkommunista tendenciák az egész országban (tudniillik Csehszlovákiában) érvényre jutnának - amit teljesen reális veszélynek tart, akkor a csehországi demokratikus fejlődés és a gazdasági reform megmentésének egyetlen módja Csehország önállósulása. Ezt a lehetőséget a szerző mélységes pesszimizmussal szemléli: „Csehszlovákia két nemzeti államra való szétesése semmi jóhoz nem fog vezetni, kizárólag konfliktusokhoz, talán fegyveres konfliktusokhoz is.”

Mindazonáltal, a restauráció és a visszaesés fenyegető réme láttán, cikke végén Kucera kénytelen-kelletlen leszögezi: „Úgy tűnik, nincs más hátra, mint hogy a szlovákok nélkül, magunk alakítsunk egy új államot.” Minden kérdésfeltevést megelőzve azonnal ki is fejt, hogy az új cseh államnak két hagyományos értékhez kellene) kötődnie: az etnikai sokszínűséghez és ahhoz a tényhez, hogy a cseh állam mindig is egy nemzetek feletti közösség alkotórésze volt. E két alapelvből kiindulva javasolja, hogy a leendő (cseh) állam a keresztségben a „Cseh, Morva és Sziléziai Szövetségi Köztársaság” nevet kapja, ezzel is demonstrálva, hogy a történelmileg meghaladott nemzetállam helyett a „cseh föderalizmus” kiépítése a cél.

G. Kovács László

1991-ben néhány lelkes helybéli szlovák városa iránti szeretete, a szlovákság iránti elkötelezettsége hívta életre 43 év után újra a *Čabiansky kalendárt*, a békéscsabai szlovákok 1920-1948 között megjelent közkezdvelt olvasmányát. Eredetileg helyi évkönyvnek indult, csakhamar elterjedt azonban egész Békés megyében, sőt valamennyi evangélikus szlovákok által lakott településen voltak előfizetői. Példányszáma fokozatosan nőtt, a tízezret is elérte, és rendszerint az utolsó darabig elfogyott. Elindítója és szerkesztője Szeberényi Lajos Zsigmond békéscsabai evangélikus esperes volt.

Az 1993. évi kalendáriumot szerkesztői Békéscsaba újratelepítése 275. évfordulójának a jegyében állították össze, s szándékuk szerint bővelkedik várostörténeti vonatkozású írásokban. Érdekes adatokkal szolgál Born Miklós tanulmánya Békéscsaba újratelepítéséről, melyben a 18. század elejétől folyamatosan betelepült 242 család származási helyét kutatja, települések szerint adva meg a családok számát. Helyenként egy-egy családnév keletkezésének a történetét is nyomon követi. Ebbe a sorba tartozik az az írás is, amely a város, többségében szlovákok lakta Jamina, vagy más néven Erzsébethely kerületének múltjával foglalkozik.

Említésre érdemes Miroslov Kmet Ján Kollár születésének 200. évfordulójára emlékező írása, melyben a költő életútját vázolja föl. Idézi Kollár visszaemlékezéseit diákkori alföldi utazásáról. Igazi élményt jelentenek a mai olvasónak azok a részek, ahol a költő az alföldi szlovákok körében a 19. század elején szerzett, nem mindig kedvező tapasztalatairól számol be.

Szintén visszaemlékezés Dér Endre regényrészlete *Féja Tomiban* címmel, melyben a kényszerít száműzetés éveiként gondol vissza Féja Géza életének Békéscsabán eltöltött időszakára.

A *Čabiansky kalendár* a kalendáriumoktól elvárható sokszínűséget tükröz. Találhatunk benne két néprajzi írást, az egyiket a karácsonyi, a másikat a temetkezési szokások köréből, valamint egy nyelvészeti tanulmányt a nyíregyházi szlovák nyelvjárásról, de közöl írásokat az egészségügy, a sport és a művészet területéről is. Egybegyűjti a magyarországi szlovákok által kiadott publikációkat, 67 kiadványt sorolva fel. Érdeklődésre tarthat számot a statisztikai adatok közreadása Békés megye lakosságának anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlásáról 1930-1990 között. Ízes olvasmány a válogatás az 50 évvel ezelőtti kalendáriumból. Természetesen a mostani számból sem hiányozhatnak az anekdoták, a vidám csabai történetek, mint ahogy az 1992. év krónikája sem. A kiadványt régi csabai képeslapok teszik színesebbé, felidézve a város képét, amelyet már csak az idős csabaiak emlékezete őriz.

Sztanek Mária

Cigányság az agrárágazatban

A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, a Földművelésügyi Minisztérium, valamint a Munkaügyi Minisztérium 1992. december 12-én Szolnokon „Cigányság az agrárágazatban” címmel konferenciát rendezett.

A rendezvényen cigány társadalmi szervezetek, minisztériumok, kilenc párt, a megyei munkaügyi központok, hitelintézetek, önkormányzatok, érdekvédelmi szervezetek, népfőiskolai társaságok, mezőgazdasági iskolák, a civil szférában működő társaságok, egyesületek küldöttei, öt parlamenti párt kilenc országgyűlési képviselője, vállalkozók és gyakorlati szakemberek vettek részt.

Az érdeklődők a plenáris ülésen és a 4 szekcióban 33 előadást hallgattak meg, és vitát folytattak a cigányság mezőgazdasági szerepvállalásának lehetőségeiről. Az előadások és a

véleménycsere egyrészt a mezőgazdaságban meglévő hitelezési, vállalkozási, foglalkoztatási feltételekről, másrészt - összekapcsolva a „túlélés”, az alapvető élelmiszerekkel való önellátás lehetőségeivel - a cigányság (és általában a szociális, kulturális, iskolázottsági, gazdasági hátrányokkal sújtott rétegek) polgárosodási feltételeiről, az „eltartott”, „kiszolgáltató” helyzet megváltoztatásáról, a földhöz jutás feltételeiről (helyi szociális földalapok létesítése, „eszközjuttatás” stb.), a lehetőségek kihasználását segítő mechanizmusokról, intézményekről (iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli oktatás, népfőiskolák, gazdakörök, érdekvédelmi szervezetek, helyi civil társadalom, önkormányzatok stb.) folyt.

A közel 300 jelenlévő a szekciómunkák eredményeként ajánlásokat fogalmazott meg a kormányzatnak, az önkormányzatoknak, a cigány szervezeteknek, a médiáknak:

1. Szükségesnek tartjuk helyi szociális földalapok létrehozását, önkormányzati kezdeményezésre, állami pénzügyi segítséggel. Ezen földalapokból - származásuktól függetlenül - hátrányos helyzetű családok bérelhetnének földet, bizonyos területméretig kedvezményesen vagy ingyen. A szociális földalapról tartósan bérlő családoknak javasoljuk biztosítani a végleges tulajdonba juttatás lehetőségét.

2. A megyei munkaügyi központoknak, átképző központoknak biztosítani kell az alacsony iskolázottságú (akár analfabéta) emberek mezőgazdasági képzését, átképzését. Javasoljuk az önkormányzatoknak is a 8. osztályt befejezett, tovább nem tanuló fiatalok helyben történő továbbképzését mezőgazdasági, háztartásgazdálkodási ismeretekre. A mezőgazdasági képzést a kormányzatnak is támogatni kell a maga eszközeivel.

3. A cigányságnak, különösen az állattartásban, állattenyésztésben vannak hagyományos tevékenységei, a szakmai képzést ezen ágazatok kisebb tökeigényű területein kell megkezdeni. Az iskolarendszerű képzés keretében is bővíteni javasoljuk a hagyományos cigány mesterségek oktatását, - amelyek növelhetik a munkához jutás esélyeit is.

4. Szükséges a községi önkormányzatok, a cigány szervezetek és más érdeklődők folyamatos tájékoztatása a mezőgazdasági vállalkozási lehetőségekről, az egyéni és társas vállalkozások adózási szabályairól, a támogatási lehetőségekről.

A cigány vállalkozók segítésére fontos kistérségi „Információs házak” kialakítása, amelyek a folyamatos vállalkozói tanácsadáson túl a vállalkozások inkubálási tevékenységét is felvállalnák.

5. A cigányság mezőgazdaságba való bekapcsolódását segítené, ha a sajtó, a rádió, a TV megfelelő nyilvánosságot adva bemutatná a meglévő sikeres vállalkozásokat, a (pozitív) mintákat. Ilyen pozitív mintaként említést érdemel a Szolnok megyei Tiszabő községben kialakított földhöz jutási lehetőség.

6. Az önkormányzatok és a cigány szervezetek részére - és részvételével olyan szellemi és szakmai műhelyek felállítását javasoljuk, amelyek kistérségenként a helyi sajátosságok feltárásával, speciális képzések szervezésével és tanácsadással segítenék elő a cigány vállalkozások beindítását, működését.

7. A cigány érdekképviseleti szervezeteknek a falvakban élő cigányság mezőgazdasági termékekből való önellátásának, önálló vállalkozói tevékenységének segítésére kiemelt feladata kell, hogy legyen a szaktanácsadás megszervezése, eljárás a pénzügyintézeteknél, hatóságoknál, beszerzési, értékesítési társaságok szervezése.

8. Jöjjön létre kormányzati támogatással alapítvány, amely a megalakuló cigány agrár- és élelmiszergazdasági vállalkozásokat, a gazdasági (át)képzést támogatja. Fontos lenne, ha a már létező állami és önkormányzati vállalkozói támogatások és garancia-alapok felhasználásánál jobban figyelembe vennék a vidéki cigányság ez irányú igényeit, és e támogatásukkal is hozzájárulnának a cigány vállalkozások számának növekedéséhez.

9. A hátrányos helyzetű térségeknek további külön központi segítség is szükséges.

A konferencia rendező szervei az elhangzott előadásokból, szekció-állásfoglalásokból ismertető kiadványt kívánnak összeállítani, amely háttéranyagként szolgálhat a szaktárcáknak.

A konferencia megrendezését, a kiadvány elkészítését anyagilag és a szervezésben való közreműködéssel segítette A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Alapítvány, a Lungo Drom, Országos Érdekvédelmi Cigányszövetség és a Magyarországi Cigányok Igazság Szövetsége szervezet.

Kurunczi Sándor